

DOCUMENTE PRIVIND COLABORAREA ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN LUPTA ANTIOTOMANĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-LEA

de
ANA ILEA, VERONICA COVACI

Linia politică urmată de cele trei țări române la mijlocul sec. al XVII-lea este aceea a realizării idealului unei depline independențe față de Poartă. Această politică s-a materializat în acțiunile de colaborare și încercările de realizare a unor alianțe și coaliții antiotomane. Protagonistii acestor încercări, în deceniul al 6-lea al sec. XVII, chiar dacă animați uneori de ambiții de putere personală, au dat dovadă de mare curaj și îndrăzneală în ignorarea suzeranității otomane asupra țărilor române. Se remarcă în acest sens principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi al II-lea (1648-1660) care continuă politica tatălui său de întărire a puterii centrale și a relațiilor cu celelalte două țări românești, fiind în același timp preocupat să asigure, printr-o politică de echilibru între marile puteri, independența Transilvaniei.¹

În acest context prezentăm câteva documente din corespondența lui Gheorghe Rákóczi al II-lea și a altor personalități din anturajul său, din perioada 1653-1659, care prin conținutul lor vin să întregescă tabloul vieții politice românești la acea vreme.²

În ordine cronologică, primul document este mandatul principelui, emis la 30 mai 1653, din Cluj, prin care poruncește stărilor din Transilvania să acorde sprijin armatei conduse de căpitanul Paul Frater oriunde s-ar instala în Principat și să i se asigure hrană (pâine, găini, găște, caș etc.) și fân suficient pentru cai. În același timp, interzice abuzurile armatei în ce privește sacrificarea animalelor mari.³

1. - Carol Göllner, **Gheorghe Rákóczi II**, Ed. militară, București, 1977, p. 32; **Istoria României**, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 174-194.

2. - Este vorba de 7 scrisori din anul 1653 emise de principele Gheorghe Rákóczi II sau de căpitanii săi, 2 scrisori ale căpitanului Paul Frater din anul 1657 și, în sfârșit, 2 scrisori ale principelui, din anii 1658 și 1659, păstrate la Arhivele Statului Oradea. Pe documente este consemnat că au fost copiate și publicate de către Zsák Adolf în anul 1901. În stadiul cercetărilor actuale nu avem cunoștință despre publicarea lor. Nu avem intenția să publicăm integral aceste documente, dar am valorificat la maximum posibil conținutul lor.

3. - **Arhivele Statului Oradea (A.S.O.)**, Colecția de fonduri familiale, Fond Frater, dosar 15, f. 36.

Cu o zi mai târziu, comandantul de oaste din cetatea Iernut se adresează aceluiași Paul Frater, înștiințându-l despre intențiile principelui de a-i ordona să se deplaseze cu armata sa de haiduci din comitatul Szabolcs spre Turda. Îi cere lui Frater informații despre starea armatei și situația efectivelor. Îi transmite de asemenea că în urmă cu câteva zile voievodul Matei a reperat o mare victorie asupra cazacilor, pe care "i-a nimicit în așa mod încât nici vestitor nu se va mai întoarce dintre ei în țara cazacilor"⁴.

Desigur, autorul scrisorii face referire aici la bătălia de la Finta, din mai 1653, unde cazacii, care luptau alături de Vasile Lupu, au fost înfrânți de Matei Basarab, domnul Țării Românești.⁵ Datorită șiretlicului unor boieri trădători din Țara Românească, ostașii trimiși de Gheorghe Rákóczi al II-lea în ajutorul aliatului său, Matei Basarab, s-au întors din drum fără a participa la bătălia de la Finta.

Succesul de la Finta a asigurat rămânerea Țării Românești în sistemul de alianțe cu Transilvania și în scurt timp recuparea tronului Moldovei de către Gheorghe Ștefan, aliat de nădejde al lui Gheorghe Rákóczi II. Implicat direct în luptele pentru tronul Moldovei alături de Gheorghe Ștefan, pentru întărirea alianței celor trei țări române, Gheorghe Rákóczi II și-a așezat tabăra la Feldioara, în Țara Bârsei, cu intenția de a acorda sprijin aliaților săi. Din Feldioara, unde rămâne trei săptămâni, se preocupă și de organizarea și întărirea armatei sale, după cum rezultă din corespondența cu căpitanii săi.

Astfel, la 8 iunie 1653 se adresează căpitanului Paul Frater, "comandantul armatei în expediția din Moldova", comunicându-i următoarele: "am dispus să fiți căpitanul suprem al armaliștilor din comitatul Szabolcs, care au fost dislocați aici pentru expedițiile noastre actuale. Am dispus ca împreună cu căpitanii numiți să aveți o comportare demnă de un nobil, să ocrotiți populația săracă și să nu faceți abuzuri sau alte fapte nedemne. Să staționați acolo până la noi dispoziții."⁶

Paul Frater cu oastea sa de haiduci din comitatul Szabolcs era în drum spre tabăra principelui și în mai puțin de două săptămâni a ajuns în preajma Brașovului. Acest lucru este confirmat și de scrisoarea judeului Brașovului din 22 iunie, prin care i se adresează lui Paul Frater, arătând că nu-i poate asigura corturi întrucât le-a dat deja căpitanului Csukás, dar îi va trimite vin și pâine. În același timp, îl roagă să dea dispoziție oștenilor săi să ocrotească pășunile orașului.⁷

Din Țara Bârsei, în cursul lunii iulie, Gheorghe Rákóczi II îl sprijină pe Gheorghe Ștefan pentru recuperarea tronului Moldovei.

Pentru întărirea sistemului de alianță în această perioadă de instabilitate politică, principele Gheorghe Rákóczi II încheie un tratat de alianță cu Ioan Cazimir, regele Poloniei, cu condiția recunoașterii lui Gheorghe Ștefan ca domn al Moldovei.

Gheorghe Rákóczi a acordat o atenție deosebită bunei organizări a armatei și

4. - *Ibidem*, f. 35.

5. - Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1965, p. 159; Carrol Göllner, *op. cit.*, p. 45.

6. - A.S.O., Fond Frater, dosar 19, f. 4-5.

7. - *Ibidem*, dosar 15, f. 38.

întării stării disciplinare, fapt confirmat și de o scrisoare adresată la 22 iulie 1653 ostașilor din subordinea căpitanului său Paul Frater și Ioan Boroș, cerându-le ascultare și supunere, "nimeni să nu îndrăznească să nu respecte cuvântul lor. Să nu părăsească nimeni postul fără aprobare, altfel va primi pedeapsa cuvenită."⁸

Luptele pentru tronul Moldovei și pentru definitivarea sistemului de alianțe continuă până în toamna anului 1653, fiind antrenate atât cele trei țări române cât și cazacii și polonezii. Ultima rezistență a lui Vasile Lupu, sprijinit de cazaci, a fost în cetatea Sucevei, care capitulează la 9 octombrie. Dar cazacii rămân în continuare un pericol în zonă, fapt ce determină înaintarea oștilor moldovene și ardeleni spre Hotin, unde, la mijlocul lunii octombrie, se unesc cu polonezii.⁹

Din corespondența căpitanilor principelui Gheorghe Rákóczi avem informații despre situația oștilor transilvănene aflate în nordul Moldovei și chiar și în sudul Poloniei. La 21 octombrie 1653, căpitanii Ioan Bethlen și Mihai Mikes, staționați la cetatea Sniatyn din sud-estul Poloniei, se adresează căpitanului Paul Frater care se afla undeva în aceeași zonă. Aceștia îl informează că "știrile alarmante s-au mai potolit și până la o nouă scrisoare să rămâneți cu armata acolo dincolo de Prut. Vom avea grijă de voi și peste câteva zile vă facem o vizită. Să aveți grijă să nu provocați pagube populației sărace. Oștile moldovene de asemenea staționează. În caz că va trebui să treceți Nistrul, vă vom întâmpina cu oaste corespunzătoare, numai să ne înștiințați la timp unde vă aflați."¹⁰ Se mai adaugă în post scriptum că regele Poloniei a ordonat o armată de 6000 de dragoni și tot atâția pedestrași la Nistru, în caz că Frater cu oastea va trebui să treacă.

Întrucât evenimentele se precipitau cu repeziciune de la o zi la alta, cei doi căpitanii, la un interval de numai 2 zile, i-au expediat lui Frater o altă scrisoare, informându-l despre modul în care urmează să acționeze. Între altele îl înștiințează pe Frater că "Principele este sigur de apropierea tătarilor care au dat deja un atac asupra armatei poloneze. De aceea să fiți pregătiți pentru deplasarea aici. Trecerea (puntea) peste Nistru este deja pregătită. În deplasare să veniți cu multă atenție și să țineți direcția spre stânga și dacă se poate să ajungeți aici în timpul nopții"¹¹.

Nu deținem alte informații în legătură cu acțiunile trupelor transilvănene în nordul Moldovei sau în sudul Poloniei în toamna anului 1653.

Cronica Transilvaniei ne relatează că oastea lui Kemény i-a însoțit pe cazacii în retragere fără să le pricinuiască vreun rău, dar în apropiere de Nistru aceștia au fost măcelăriți de către polonezi și suedezi.¹² Același cronicar ne relatează că oștile transilvănene, în frunte cu Ioan Kemény și Ioan Mikes, au participat la predarea cetății Sucevei de către soția lui Vasile Lupu și la reîncăunarea lui Gheorghe Ștefan și apoi s-au întors acasă.¹³

8. - *Ibidem*, f. 39-40.

9. - Carol Gollnerr, *op. cit.*, p. 46.

10. - A.S.O., Fond Frater, dosar 15, f. 41.

11. - *Ibidem*, dosar 20, f. 1.

12. - Georg Kraus, *op. cit.*, p. 167-168.

13. - *Ibidem*, p. 168.

Alianța antiotomană a celor trei țări românești se întărește în anii următori, mai ales după întâlnirea de la Gherghița a celor trei domni, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gheorghe Rákóczi II, când și-au jurat sprijin reciproc în toate împrejurările.¹⁴

Animat de interese personale, Gheorghe Rákóczi II se amestecă în războiul suedezo-polon fără încuviințarea Porții, și la sfârșitul anului 1656 încheie o convenție cu Carol X, regele Suediei. Bazându-se pe sistemul de alianțe, pe potențialul său militar, și conștient de prestigiul de care se bucura, Gheorghe Rákóczi II plănuiește și întreprinde în 1657 o campanie militară în Polonia, cu scopul ocupării tronului.¹⁵ În pofida intereselor Porții, care urmărea lichidarea alianței celor trei domni, în campania din Polonia Gheorghe Rákóczi II s-a bucurat de sprijinul militar al domnilor Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban.¹⁶

După un drum greu și anevoios de aproape o lună de zile, la începutul lui februarie 1657, Gheorghe Rákóczi II cu armata sa a ajuns în localitatea Stryi, situată pe râul cu același nume, în sud-estul Poloniei. Nu ne propunem să tratăm în detaliu desfășurarea acestei campanii. Ne vom referi doar la două scrisori ale căpitanului Paul Frater expediate din Polonia și adresate soției sale din Cheșereu, comitatul Bihar. În prima scrisoare, datată la 12 februarie 1657 la Stryi, după câteva informații în legătură cu starea sa de sănătate, Frater relatează că sosiseră deja acolo și cazacii și speră că se vor înțelege și se vor îndrepta spre Cracovia, iar "dacă Dumnezeu ne va ajuta ne vom îndepărtata de împărăția (turcească - n.n.) și țara noastră va dobândi neatărnare." Mai spune apoi că Ștefan Frater și Gabriel Fáy, comandanții de oști, s-au întors din luptele dinspre orașul Sombor, unde au săvârșit acte de vitejie pentru care au fost răsplătiți. În continuare, Frater dă sfaturi soției și fiului său în ce privește administrarea domeniului.¹⁷ În a doua scrisoare, expediată la 1 martie, din localitatea Sprevoika, situată la 20 mile de orașul Cracovia, Frater relatează următoarele: "... inamicul de sub zidurile Cracoviei a pornit spre noi și a ajuns până la cetatea Lanckut, asupra căreia a încercat un atac o oaste de 2000 persoane condusă de căpitanul Lamberg, care a ajuns până la râul San, apoi s-a retras și n-a avut curajul să se întâlnească nici cu tabăra poloneză condusă de Marsalik și s-a retras din fața noastră. Cracovia este deja salvată de la asediere și cei de acolo pot să iasă și să intre în liniște, pe când ajungem noi acolo va fi în mâna noastră. Să fie slăvit numele lui Dumnezeu pentru că am avut noroc până acum. Regele Poloniei cu două companii se plimbă prin părțile Gdanskului. Nu există nicăieri o oaste bravă împotriva noastră, iar cazacii incendiază și devastează nenorocita Polonie. În afară de vin n-am dus lipsă de nimic, deși peste tot populația s-a retras în orașe întărite și

14. - Carol Göllner, *op. cit.*, p. 56.

15. - Georg Kraus, *op. cit.*, p. 194-218; Carol Göllner, *op. cit.*, p. 74-89; Liviu Borcea, *Contribuții la istoria campaniei militare turco-țătare în Transilvania (aug.-oct. 1658)*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p. 97-118; T. Gemil, *Țările române în context internațional (1621-1672)*, București, 1979, p. 150-153.

16. - Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 100-101.

17. - A.S.O., Fond Frater, dosar 12, f. 30-31.

noi ne așezăm pe locurile pustiite. Peste tot avem hrană suficientă. Sper ca la Rusalii (20 mai - n.n.) să ajungă scrisoarea mea deoarece va fi liber drumul de poștă spre Makovecz. Am speranță că împăratul dorește pace între creștini. Va da Dumnezeu pace între creștini. A fost aici și domnul Ladislau Rákóczi dar astăzi pleacă înapoi. Domnii Homonnay și Barcsai mai rămân. Trupele noastre se vor îndrepta spre orașul Przemysl cu ajutorul lui Dumnezeu. Pe mine și pe Ștefan Frater nu ne lasă principele să plecăm de lângă el..."¹⁸. Informațiile furnizate de aceste scrisori ne înfățișează succesele și speranțele lui Gheorghe Rákóczi II și a aliaților săi și dezastrul provocat în Polonia în primele luni ale campaniei, fapte confirmate și completate de notarul Georg Kraus, în *Cronica Transilvaniei*.¹⁹

După cum se știe, cu toate izbânzile obținute într-o primă fază, expediția condusă de Gheorghe Rákóczi în Polonia s-a încheiat cu o grea înfrângere în iulie 1657, fapt ce a atras după sine mazilirea celor 3 domni ai țărilor române (Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gheorghe Rákóczi II) de către turci și impunerea pe cele trei tronuri a noi domni, care, cel puțin aparent, păreau mai credincioși Porții. Astfel, în Transilvania dieta a fost nevoită să-l accepte pe Francisc Rhédey, dar o parte a nobilimii n-a acceptat supunerea față de noul principe. Printre aceștia, căpitănul cetății Oradiei a refuzat predarea fortificației lui Francisc Rhédey.²⁰

Bucurându-se însă de larg sprijin în Transilvania și mai ales în părțile vestice, unde de altfel se instalase pe domeniile sale, împreună cu cei doi domni maziliți, Gheorghe Rákóczi II și-a reorganizat armata și în ianuarie 1658 și-a făcut apariția în timpul dietei de la Mediaș și sub amenințarea armelor a impus alegerea sa ca principe împotriva voinței Porții.²¹ Un alt motiv de nemulțumire a Porții a fost și ocrotirea domnilor maziliți și mai ales acordarea de sprijin în vederea recăștigării tronurilor. Ba mai mult, în drumul său spre Ungaria, după cum relatează *Cronica Transilvaniei*, Gheorghe Rákóczi II, ajutat de armatele de haiduci din aceste părți, a raportat o strălucită victorie în bătălia de la Lipova împotriva turcilor din cetățile vestice. Cu această bătălie, după cum spune cronicarul, "n-a dobândit nimic alta decât că a ațâțat focul aprins."²² În contextul luptelor cu turcii din cetățile vestice (Arad, Ineu, Lipova, Gyula), Gheorghe Rákóczi II, la 7 iulie 1658, a adresat un mandat comitatelor Bihor și Zarand prin care le poruncește să nu mai trimită mercenari pentru "expedițiile actuale" conduse de Paul și Gheorghe Frater, dar să se supună și să asculte de acești căpitani.²³

Toate faptele temerare ale lui Gheorghe Rákóczi II au grăbit expediția de pedepsire întreprinsă de marele vizir Mahomed Köprülü, marea campanie militară turco-tătară din Transilvania în august-octombrie 1658, care a adus prejudicii

18. - *Ibidem*, f. 28-29.

19. - Georg Kraus, *op. cit.*, p. 195-201.

20. - Borovszky Samu, *Bihar megye és Nagyvárad* (Comitatul Bihor și Oradea), Budapest, 1902, p. 512-513.

21. - Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 100.

22. - Georg Kraus, *op. cit.*, p. 262-263.

23. - A.S.O., Fond Frater, dosar 19, f. 6.

Principatului și a impus un nou principe, în persoana lui Acațiu Barcsai.²⁴

Gheorghe Rákóczi II, neputând fi înlăturat definitiv de pe arena politică, rămâne în continuare în părțile vestice, avându-i alături pe foștii domni Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan, cât și armatele de haiduci, încercând perfectarea sistemului de alianțe în vederea luptei antiotomane. Peste un an, de aici, din părțile vestice, întreprinde o nouă expediție împotriva turcilor și ocupă tronul Transilvaniei pentru a treia oară.²⁵

Conștient de pericolul ce-l amenința din partea turcilor, Rákóczi își reînnoiește sistemul de alianțe cu celelalte două țări române. Tot în acest context, principele le cerea fidelitate căpitanilor săi. Astfel, la 17 noiembrie 1659, din Iermata, se adresează lui Paul Frater, cerându-i ca nu cumva să depună jurământ, adică să se supună turcilor cu armata sa, ci să dea dovadă de fidelitatea manifestată până acum, "dacă nu doriți să trăiți blestemat." Îi relatează că la fel a poruncit și comitatului Bihor să nu se predea până la ultima rezistență a cetății Orășii.²⁶

Un moment important în lupta antiotomană a țărilor române îl constituie acțiunea militară condusă de Mihnea al II-lea, domnul Țării Românești și cu o largă participare a maselor populare. În același timp, Mihnea al II-lea și Gheorghe Rákóczi îl sprijină pe Constantin Șerban pentru ocuparea tronului Moldovei, dar acțiunea s-a dovedit reușită doar pentru scurtă durată.²⁷

Turcii au hotărât în mod categoric scoaterea lui Gheorghe Rákóczi din viața politică. În acest scop, în primăvara anului 1660 au început ostilitățile printr-un atac decisiv asupra Transilvaniei. Pe câmpia dintre Gilău și Florești s-a dat bătălia hotărâtoare, în mai 1660, care s-a soldat cu înfrângerea armatei lui Gheorghe Rákóczi II și rănirea lui de moarte.²⁸

În urma unui puternic asediu, spre sfârșitul lunii august a căzut cetatea Oradea.²⁹ În Principat, după abdicarea lui Barcsai, dieta l-a ales principe pe Ioan Kemény. Avem la îndemână scrisoarea marelui vizir Mehmed Köprülü adresată lui Kemény, la 19 februarie 1661 din Constantinopol, prin care i se atrage atenția asupra respectării jurământului de credință față de Poartă. Se spune, printre altele: "... Măria sa sultanul a înțeles că sunteți credincios. Dacă veți proceda precum ați scris și veți rămâne credincios Porții, veți avea liniște și pace. Dacă veți proceda contrar și veți pune la încercare bunătatea sultanului, atunci vă puteți da seama ce vă așteaptă, dacă Poarta va trimite oaste în Transilvania. Să dați dovadă de credință atât în fapte cât și în scrisori, să vă înțelegeți cu Ali pașa. Sultanul apreciază pe supușii săi credincioși, iar pe nesupuși îi urăște și pedepsește. Supunerea să o dovediți cu fapte, drept pentru care să trimiteți cât mai repede la Poartă un om de încredere cu suma

24. - Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 97-118

25. - Carol Göllner, *op. cit.*, p. 118.

26. - A.S.O., Fond Frater, dosar 15, f. 42-43.

27. - *Istoria României*, III, p. 191-192.

28. - Carol Göllner, *op. cit.*, p. 124-126; *Istoria României*, III, p. 193.

29. - Liviu Borcea, *Un document inedit despre căderea Oradiei în mâna turcilor* (scrisoarea din 31 august 1660), în *Crisia*, VI, 1976, p. 207-231.

promisă”.³⁰

Principele Kemény nu s-a dovedit însă atât de credincios, el continuând lupta antiotomană a lui Gheorghe Rákóczi II, încercă o ultimă rezistență împotriva turcilor în ianuarie 1662, aceasta însă l-a costat chiar viața.

Colaborarea celor trei țări române în lupta comună împotriva turcilor s-a dovedit o încercare de o deosebită importanță istorică, demonstrând că solidaritatea lor în lupta pentru independență oferă posibilitatea unei rezistențe de lungă durată.

Acțiunile întreprinse de domnii celor trei țări române reliefează continua lor preocupare pe linia întăririi colaborării și a luptei pentru independență.

DOCUMENTS REFERRING TO THE COLLABORATION OF THE ROMANIAN COUNTRIES IN FIGHT AGAINST THE OTTOMANS, AT MIDDLE OF XVIIth CENTURY

Summary

At the middle of XVIIth century, the three romanian countries have had initiated a series to activate some alliances and leagues against the ottomans.

One of the initiators of this action was the prince of Transilvania, Gheorghe Rákóczi II (1648-1660), who has continued his father's politic to consolidate the central authority and the collaboration eith the other two romanian countries.

In attending work, we ar presenting zou eleven letters from Gheorghe Rákóczi's correspondence and other personalities in his circle, between 1653-1659, which about their new contens could make complete picture of romanian political life at the time.

Seven letterrs from 1653, addressed to captain Paul Frater, comander of the army, are referring to the consolidation of Transilvania's army and to it's participation to the battles for the throne of Moldavia, for consolidation of the alliances between the three romanian countries.

Paul Frater is relating about military campaign, undertaken by Gheorghe Rákóczi II în Poland, in two letters who had sended it in february-march 1657 from Poland to his wife, in Bihor district.

From Gheorghe Rákóczi's command to Paul Frater, in november 1659, are resulting the last attempts of Transilvania's prince to consolidate his army and also the alliance system, in order to recover the throne.

The last letter we are presenting is the one of Mahomed Köprülü, addressed to Ioan Kemény, the new prince of Transilvania, în february 19th 1661, in which he is demanding the respect of oath.